



KORPORATIV KORXONALARNI BOSHQARISHDA BOSHQARUV SAMARADORLIK INDIKATORI (MEZON) KO'RSATKICHLARI IQTISODIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH OMILI SIFATIDA

Toxirov Akbarxon Toirxon o'g'li¹

“Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti”

kafedrası katta o'qituvchisi

Muxammadiyev Nodirbek Ikromjon o'g'li²

57-19 MT guruh talabasi

¹⁻²Toshkent kimyo-texnologiya instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6801889>

ARTICLE INFO

Received: 28th June 2022

Accepted: 01st July 2022

Online: 06th July 2022

KEY WORDS

Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasi, ichki va tashqi tasirlar, xususiy mezonlar, sifat mezonlari.

ABSTRACT

Maqolada korporativ korxonalarini boshqarishda iqtisodiy xavfsizlik va iqtisodiy barqarorlikka erishi bugungi kunda dolzarbligi, boshqaruv xarajatlari, boshqarish tizimidagi moliyaviy xarajatlarni tejash, kabi tushunchalar keng yoritib o'tilgan.

Mamlakatimiz real sektor korxonasi va tarmoqlarining rivojlanishi, ularni boshqarishda korporativ yondashuvning shakllanishi, boshqarishga yangicha uslublarni kirib kelishi rivojlanmoqda. Korporativ korxonalarini boshqarishda iqtisodiy xavfsizlik va iqtisodiy barqarorlikka erishi bugungi kunda dolzarb masala bo'lmoqda. Iqtisodiy barqarorlikka erishgan korxonasi bu barqarorlikni saqlab qolishga intiladi va korxonasi boshqaruvida iqtisodiy xavfsizlik tizimini tashkil qilishga harakat qiladi. Iqtisodiy xavfsizlik tizimi haqida so'z yuritishdan oldin biz iqtisodiy xavfsizlik o'zi nima? – degan savolga javob berishimiz kerak.

G'arbda olimlar tomonidan iqtisodiy xavfsizlikka quyidagicha ta'riflar berishgan. A. Isaxodjaev va A. Rasulevlarning fikricha, iqtisodiy xavfsizlik bu faqat milliy manfaatlarni himoya qilishdan iborat

bo'lmay, davlat hokimiyati institutlari, ijtimoiy assotsiatsiyalar, xususiy sektorning mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining milliy manfaatlarini amalga oshirish va himoya qilish mexanizmini yaratish, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy barqarorligini ta'minlashga tayyorligi va qobiliyatidir.

Rossiyalik mashhur olim, akademik L. Abalkin «iqtisodiy xavfsizlik» tushunchasining uchta asosiy elementini ajratib ko'rsatgan. Bular: iqtisodiy mustaqillik, milliy iqtisodiyotning barqarorligi, mamlakatning o'z-o'zidan rivojlanish va taraqqiy etishga qodirligi. Korxonasi miqyosida “Iqtisodiy xavfsizlik” deganda – korxonaning ishki va tashqi tasirlarga bardoshliligi, ishlab chiqarish yoki hizmat ko'rsatish faoliyatida barqarorlikni saqlab qolish orqali kuchli raqobatga bardosh berib, bozordagi o'z o'rnini mustahkamlash va kengaytirishdir.



Mutaxassislarning fikricha, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash borasida chora-tadbirlarni ishlab chiqishda unga ta'sir etuvchi barcha omillarni va birinchi navbatda iqtisodiyotning samaradorligini oshirishni hisobga olish kerak bo'ladi. Iqtisodiy xavfsizlik tizimida boshqaruvning sifati, samaradorlik ko'rsatkichlari korporativ korxonalarda boshqaruv jarayoniga sarf etiladigan xarajatlar va ularning samaradorligi hamda qaror qabul qilishda maqbul yechimlarni tanlash va bu qarorlarni sifat jihatdan baholash muhimdir.

Boshqaruv xarajatlari:

- axborot olish va uni qayta ishlash bilan bog'liq xarajatlar;
- boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ularni amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar;
- ilmiy ishlanmalar, loyihalash, tajriba va seriyali ishlab chiqarishni o'z ichiga oluvchi bosqichlar xarajati;
- mahsulotlardan foydalanish xarajatlaridan iboratdir.

Boshqacha qilib aytganda, bunga boshqaruvning barcha (funktsiyalarini) vazifalarini bajarish bilan bog'liq xarajatlar kiradi. Ko'rsatkich - bu biror narsaning rivoji, o'zgarishini bildiruvchi belgi.

Ko'rsatkichlar mutloq va nisbiy ko'rinishda bo'lishi mumkin. Mutloq ko'rsatkichlar aniq sharoitda sodir bo'lgan voqeya va xodisaning miqdorini, qiymatini ifodalaydi. Nisbiy ko'rsatkichlar esa u yoki bu mezonning intensivlik darajasini tavsiflaydi.

*** Boshqarish tizimidagi moliyaviy xarajatlarni tejash.**

- boshqarish apparati xarajatlarning kamayishi boshqariluvchi tizim samaradorligining iqtisodiy mezoni bo'lishi mumkin. Bu o'rinda boshqarish

apparati shtatlarini oqilona qisqartirish, xizmat safarini kamaytirish kabilar tejamkorlikning muhim omillari ekanligini ta'kidlash zarur.

- Boshqarish tizimida jonli va buyumlashgan mehnatni tejash. bu mezon kuchlarni eng ko'p darajada tejash va mehnatdan eng unumli foydalanishni ko'zda tutadi. U sermehnat ishlar va operatsiyalarni qisqartirishda, moddiy va mehnat vositalarini tejashda ifodalanadi. Mehnatni tejashga boshqaruv tarkibi va texnologiyasi jarayonlarini ratsionalizatsiyalash, boshqaruv apparatidagi mehnatni kompyuterlashtirish yo'li bilan erishiladi.

- Ayrim operatsiyalarni bajarishga va butun boshqaruv jarayoniga sarf buladigan vaqt.

- bu mezonda bosh omil - vaqtdir. Axborot to'plash va uni qayta ishlashga, boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ularni amalga oshirishga sarf bo'ladigan vaqtni har tomonlama qisqartirish;

- biznes rejani to'zishga ketadigan vaqtni qisqartirish;

- tezkor topshiriklarni etkazish muddatini tezlashtirish;

- faoliyat natijalarini tezkorlik ila baholash bilan iqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilashga hal kiluvchi ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib, boshqaruv samaradorligiga baho berish uchun juda ko'p turli - tuman miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari ko'llanidadi.

Boshqaruv mehnat samaradorligi (bir yil hisobida) quyidagicha xisoblanadi:

$$J_{bc} = C_i / B_{xi} : C_o / B_{xo}$$

Bu erda:

J_{bs} - boshqaruv samaradorlik indeksi;



S_0 va C_i - bazis va joriy davrlarda erishilgan samara (yalpi yoki mahsuloti);

BX_0 va BX_i - bazis va joriy davrlardagi boshqaruv xarajatlari

Quyida biz boshqaruv jarayonida samaradorlik haqida to'xtalib o'tamiz. Menejment iqtisodiy boshqaruv usullariga asoslanib, daromad va foyda olishni ko'zda tutadi. Iqtisodiy boshqaruv usullarini qo'llash orqali eng maqbul qarorlarni qabul qilish mumkin.

Boshqaruv samaradorligining asosiy mezon ko'rsatkichi olingan samarani boshqaruv harajatlariga nisbati orqali topishimiz mumkin. Boshqaruv ob'ekti faoliyatini tavsiflash uchun quyidagi samaradorlik mezonlari qo'llaniladi:

*** Umumlashtiruvchi mezonlar:**

Resurslar samaradorligi →
max

Xarajatlar samaradorligi →
max

*** Xususiyy mezonlar:**

- mahsulot ishlab chiqarishga eng kam jonli mehnat sarflash;

- eng kam moddiy resurslar sarflash;

- eng kam moliyaviy resurslar sarflash;

*** Sifat mezonlari:**

- yukori sifatli mahsulot ishlab chiqarish;

- shartnomalarni muddatida bajarish;

- xodimlarning barqarorligi;

- rakobatbardosh texnologiyaga erishish va h. k.

Xulosa qilib, boshqaruv samaradorligiga baho berish uchun juda ko'p turli - tuman miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari qo'llaniladi. Iqtisodiy xavfsizlik tizimining barqaror ishlashida boshqaruv tizimining to'g'ri tashkil etilishi va uning samaradorligini doimo monitoringini olib borish shart. Menejer boshqaruv jarayonin tashkil qiluvchi va samaraliy olib boruvchi boshqaruv subyekti bo'lganligi uchun boshqaruv jarayonig sarf etilayotgan har bir xarajatni samaraliy sarflanishi ustidan ham nazorat olib borishi zarur.

References:

1. Isaxodjaev A., Rasulev A. Xufyona iqtisodiyot va iqtisodiy xavfsizlik. -T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2004, 157-bet
2. Abalkin L. Ekonomicheskaya bezopasnost Rossii: ugrozy i ix otrajenie.// Voprosy ekonomiki. 1994, №12, s. 45
3. Abulqosimov X.P. Iqtisodiy xavfsizlik. T.: Akademiya, 2006, 111 - b.